

Paskaita Lietuvos mokinių etninės kultūros olimpiados klausytojams

Lietuvių dainuojamosios tautosakos simbolika: kai daina kalba vaizdais

Poezijos paralelės, dainų simboliai ir prasmės, metodiniai
raktai dainų analizei

Etnomuzikologė Lijana Šarkaitė-Viluma
Vilnius
2026 09 23

Pagrindiniai dainų simboliai ir jų reikšmės

•Medžiai – žmogaus gyvenimo atspindys.

Gyvybės/Pasaulio medis („Šaly kelio jovaras stovėjo“)

•**Rūta ir vainikėlis:** jaunystės, mergystės, nekaltumo bei vedybinio gyvenimo pradžios simboliai, dažni vestuvinėse dainose.

•**Žirgas** ypač svarbus jaunimo ir vestuvių dainose. Siejamas su berneliu, vyriškumu, jaunyste, kelione, išėjimu, gyvenimo virsmu.

•**Gegutė** lietuvių dainose gali būti susijusi su mergele, likimu, laukimu, išsiskyrimu, ilgesiu, laiko tėkme, mirtimi, meile.

•**Uogos (uogelės):** turi įvairiapusę reikšmę – tai gali būti vargo, skausmo ir ašarų simbolis, arba bučinių bei meilės išraiška.

•**Paukščiai:** Gamtos motyvai, kur žvėrys ir paukščiai (pvz., **sakalas**) atspindi žmogaus išgyvenimus, našlaičių dalią ar jaunųjų santykius.

Vanduo – ryšys su anapusiniu pasauliu, riba. Gali reikšti čia/ten, savąj/svetimą, jaunystę / suaugusiųjų gyvenimą, namus/išėjimą, mergystę / santuoką.

Lėk, sakalėli, lėk, sakalėli,
: Lėk, sakalėli, per ežerė(lį). :

Tam **ežerėly**, tam ežerėly,
: Tam ežerėly plauko laive(lis). :

Tame laively, tame laively,
: Tame laively sėdi merge(lė). :

Sėdi mergelė, sėdi mergelė,
: Sėdi mergelė, galvą šukuo(ja). :

Sėdi mergelė, galvą šukuoja,
: Galvą šukuoja ir gailiai ver(kia): :

– Nėr man tėvelio, nėr man tėvelio,
: Nėr man tėvelio dalelei skir(ti). :

– Nėr man močiutės, nėr man močiutės,
: Nėr man močiutės kraiteliui krau(ti). :

– Nėr man sesučių, nėr man sesučių,
: Nėr man sesučių vainikui pin(ti). :

– Nėr man brolelio, nėr man brolelio,
: Nėr man brolelio lauku lydė(ti). :

– **Mėnuo tėvelis**, mėnuo tėvelis,
Mėnuo tėvelis dalelę sky(rė). :

– **Saulė močiutė**, saulė močiutė,
: Saulė močiutė kraitelį kro(vė). :

– **Žvaigždės sesutės**, žvaigždės sesutės,
: Žvaigždės sesutės vainiką py(nė). :

– **Sietyns brolelis**, sietyns brolelis,
: Sietyns brolelis lauku lydė(jo). :

Spalvų simbolika

Spalva	Galimi simboliniai laukai
 Žalia	gyvybė, jaunystė, augimas, atsinaujinimas
 Raudona	gyvybė, meilė, jausmai, vestuvinis kontekstas
 Balta	šviesa, švara, grožis
 Juoda	tamsa, gedulas, mirtis, žemė

SVARBU: spalva neturi vienos nekintamos reikšmės.

Žalios spalvos simbolika lietuvių dainose ypač susijusi su gyvybingumu, jaunyste, meile, vestuvėmis, virsmu ir atgimimu.

Pagrindiniai kalendorinių dainų ciklai ir jų motyvai

- **Advento ir Kalėdų dainos:** naujos gyvybės bei šviesos laukimas. Dažnas motyvas – elnias Devyniaragis, sodai ir atvažiuojantys svečiai (Kalėda) ir kt.
- **Užgavėnių dainos:** orientuotos į žiemos varymą, žemės pažadinimą ir būsimą derlių.
- **Velykų ir Jurginių dainos:** žymi pavasario atėjimą, pirmąją žalumą ir gyvulių išvaramą į ganyklas. Svarbiausi motyvai – **raktų atnešimas žemei atrakinti** (šv. Jurgis atrakina žemę, leidžia žolei augti), lalavimas, linkint šeiminkams gerovės, supimasis, javų lankymas .
- **Joninių (Kupolinės) dainos:** susijusios su vasaros saulėgrįža, gamtos sužydėjimu ir didžiausia augalų bei vandens galia. Ryškiausi motyvai – **kupoliavimas (žolynų rinkimas)**, raganų burtai, paparčio žiedas, saulės šokimas ir laužų deginimas.
- **Rudens ir darbo dainos, pvz., rugiapjūtės** motyvai apima **paskutinio pėdo (šeimininko) pagerbimą**, pynimą ir sunkaus darbo pabaigos džiaugsmą.

Esminiai kalendorinių dainų simboliai

- **Saulė ir Mėnulis:** Dangaus kūnai, simbolizuojantys gyvybę, šviesos pergalę prieš tamsą ir laiko tėkmę.
- **Vanduo (rasa, upės, šaltiniai):** apsivalymo, derlingumo ir gyvybinių jėgų atgimimo simbolis, ypač svarbus pavasario („Pavasaris, pavandenis“) bei vasaros dainose.
- **Jievaras:** simbolinis augalas ar paskutinė nenupjautų rugių „sauja“, dalis paliekama lauke, užtikrinanti, kad žemė išliktų derlinga ir kitais metais. Iš kitos dalies supinamas jievaro vainikas.

Rūgiapjūtės daina

Linko jievaras vartuosna,
Vai jievar jievar, žaliasai.

O jo šaketės languosna.
Vai jievar jievar, žaliasai.

O jo žiedeliai kupkuosna*.
Vai jievar jievar, žaliasai.

Išeik, tėvuli, ant dvaro.
Priimk pjovėjas nog baro.

Užvesk pjovėjas į namus.
Vaišyk pjovėjas sūreliu...

Pagrindiniai advento-Kalėdų dainų simboliai ir mitologiniai įvaizdžiai

•**Elnias Devyniaragis:** žymiausias žiemos saulėgrįžos ir Kalėdų simbolis, reiškiantis kosminį laiko virsmą. Tikėta, kad šis elnias išbėga per saulėgrįžą (gruodžio 21 d.), o atbėga per Kalėdas, ant savo ragų parnešdamas naujai gimusią Saulę. Devyni ragai simbolizuoja 9 paras nuo mėnulio priešpilnio iki pilnaties (senąjį laiko skaičiavimą).

•**Kalviai (kalveliai/kavoliai):** dangaus kalviai, kurie ant elnio ragų arba danguje kala saulę, žiedus bei kitus kosminius ar vestuvinius simbolius.

•**Pasaulio medis:** Dainose apdainuojamas medis (kriaušė/grūšėlė), augantis lauko viduryje. Tai vertikalojo pasaulio medis, jungiantis žemę su dangumi.

•**Bitytė (Bitelė):** dažnas gyvybės, darbštumo ir sakralumo simbolis dainose (pvz., „Oi tu bitaite, lyliumoj“). Bitė baltų mitologijoje laikyta dievišku padaru, nešančiu šviesą ir saldumą.

Atbėga **alnis devyniaragis**,
Oi kalėda, devyniaragis.
Vai ir atbėgo, vandenin žiūri,
Oi kalėda, vandenin žiūri.
Vandenin žiūri, ragelius skaito,
Oi kalėda, ragelius skaito.
– Ant mano galvelės **devyni rageliai**,
Devyni rageliai, dešimta šakelė.
Ant tos šakelės **kalveliai kala**,
Kalveliai kala, sliesorėliai lieja...

Vidury lauko grūšėlė auga, kalėda.
Toje grūšėlėj žvakelė dega, kalėda.
O ir iškrito viena kibirkštėlė, kalėda.
Oi ir pasdarė dzideli dzyvai, kalėda.
Dzideli dzyvai, marelės mėlynos, kalėda.
Tose marelėsa laivelis plaukia, kalėda.
Tame laively mergelė sėdi, kalėda.
Mergele sėdi, giesmelas gieda, kalėda.

-
1. Oi, tu bitaite, tu tu tu,
Maža nedidaite, tu tu tu.
 2. Oi kur tu buvai, tu tu tu,
Kur tu lakiojai, tu tu tu.
 3. Po aukštus kalnus, tu tu tu,
Po žamus klonius, tu tu tu.
 4. Kū tu ty veikei, tu tu tu,
Medulį rinkau, tu tu tu.
 5. Medulį rinkau, tu tu tu,
Koralin nešiau, tu tu tu.
 6. Oi, tu mergela, tu tu tu,
Oi kur tu buvai, tu tu tu?
 7. Oi kur tu buvai, tu tu tu,
Kur tu vaikščiojai, tu tu tu?
 8. Po žalias girias, tu tu tu,
(V)uogelas rinkau, tu tu tu.
 9. (V)uogelas rinkau, tu tu tu,
Motulai nešau, tu tu tu.

Tematiniai motyvai ir struktūra

- **Gamtos ir žmogaus paralelė:** Daugeliui kūrinių būdinga dvinarė kompozicija. Pirmoje dalyje piešiamas kosminis ar gamtos vaizdas (atbėga elnias, dunda žemė), o antroje pereinama prie žmogaus gyvenimo realijų – dažniausiai būsimų vestuvių, piršlybų ar dovanų siuntimo.
- **Piršlybų ir jaunimo susitikimo motyvai:** Kadangi tamsiuoju periodu bendruomenė susirinkdavo vakaroti uždaroje patalpose, dainos ir žaidimai buvo skirti jaunimui susipažinti. Apdainuojamas mergelės vainiko ieškojimas, bernelio žirgo balnojimas, sodų lankymas ir būsimos vedybos.
- **Saviti refrenai ir priedainiai:** Šio ciklo kūriniai akimirksniu atpažįstami iš magiškų, ritualinių priedainių: „*leliumai*“, „*aleliuma rūta*“, „*kalėda*“, „*lyliumoj*“. Šie ištiktukai senovėje turėjo užkalbėjimo, linkėjimo ir apeiginę prasmę.

„Dū dū dū, atskrido bacēnas“

1 Dū dū dū, atskrido **bacēnas**.

2 Dū dū dū, sēdos ant **vartu**.

1 Dū dū dū, boba, **boba**,

2 Dū dū dū, padok **kirvi**?

Dū dū dū, kam tau kirvis?

1 Dū dū dū, **malku** kapoc.

Dū dū dū, kam tau malka?

2 Dū dū dū, **večiaru** virti.

Dū dū dū, kam tau verčiara?

1 Dū dū dū, **piemenēlius** šerti.

Dū dū dū, kam tau piemenēliai?

2 Dū dū dū, **kiaulēs** ganyti.

Dū dū dū, kam tau kiaulēs?

1 Dū dū dū, **kalnus** rausti.

Dū dū dū, kas tuose kalnuose?

2 Dū dū dū, **auksinis bliūdas**.

Dū dū dū, kas tame bliūde?

1 Dū dū dū, **auksinis grūdas**.

2 Dū dū dū, atskrido **bacēnas**.

Paēmē tā grūdā ir īšlēkē i šiltus kraštus

Kas dainoje užkoduota?

- Gandras (bacėnas) parskrenda pavasarį (kovo 25 d.),
- vartai – virsmas, perėjimas į naują metų laiką;
- boba ir kirvis – moteriškieji ir vyriškieji poliai, atliekantys įvairius darbus pavasarį ir vasarą;
- malkos ir večiara – tamsaus paros laiko simboliai, kurie dominuoja rudenį ir žiemą (kūčių vakarą);
- piemenys kiaules (ir kt. gyvulius) lanko per kūčias, be to kiaulės galva tiekama ant Kalėdų stalo;
- kalnai – švenčiausia vieta – „centras“, jungiantis dangų ir žemę;
- auksinio bliūdo simbolika – laukiama saulės;
- auksinis grūdas ir gandrai (bacėnas) – vėl nešantis pavasarį.

Kūrinio tekste užkoduotas visas metų rato ciklas.

Gamtos reiškinyss kaip vidinė būsena

Gamta dainoje nėra dekoracija – ji atspindi išgyvenimus

1341. S 60 Vabaln. (26).
1 Suklyko gulbela Dauguvoj,
Dauguvoj,¹
Verkė panytėla nevalioj, ne-
valioj. | 2 k.
2 Neverkk, panytėla, nerau-
dok, neraudok:
Ateis motynėla, išvaduos, iš-
vaduos. | k.
3 Šēmūsias karvelas išparduos,
išparduos,
Savo dukterėli išvaduos, iš-
vaduos. | 2 k.

Pūtė vėjas,	Barė tėvas,
Pūtė vėjas ažuolą,	Barė tėvas sūnelį,
Ažuolėlį.	Sūnelėlį.
–Nepūsk, vėjel,	–Nebark, tėvel,
Nepūsk, vėjeli, ažuolo,	Nebark, tėvel, sūnelio;
Ažuolėlio,	Sūnelėlio,
Ba nemoka ,	Ba nemoka,
Ba nemoka ažuolas,	Ba nemoka sūnelis
Atsipūsti.	Atsibarti,
Nei šakelem,	Nei žodėlio,
Nei šakelem atlinguoti.	Nei žodėlio atsakyti

1 PAVYZDYS: GULBĖ

„Suklyko gulbelė ant marių“

Pravirko mergelė nevalioj.
Paukščio riksmas atliepia mergelės skausmą.

2 PAVYZDYS: VĖJAS

„Pūtė vėjas ažuolėlį“

Barė tėvas sūnelį.
Gamtos jėga perteikia tėvo ir sūnaus konfliktą.

KLAUSIMAS AUDITORIJAI

„Kas būtų prarasta, jeigu dainoje pirminę eilutę apie gamtą pašalintume?“

Be gamtos vaizdo daina praranda emocinį rezonansą ir tradicinį pasaulėvokos gylį.

Mergelės ir bernelio simbolių sistema

Tradiciniai poriniai atributai dainose

 Metodinis akcentas: svarbu įžvelgti visą simbolių sistemą, o ne pavienius žodžius.

Rūta

Mergelės jaunystė, grožis ir
skaistumas.

Vainikėlis

Mergaitės pasaulis ir laisvas
mergystės būvis.

Žirgas ir pentinai

Bernelio pasaulis ir pasirengimas
kelionei.

Simbolių grupė	Mergelės simboliai	Bernelio simboliai
Medžiai	Liepa, gluosnis, ieva (švelnumas, lankstumas, trapumas)	Ažuolas, uosis, klevas (stiprybė, ištvermė, kietumas)
Augalai	Rūta, lelija, rozmarinas (mergystė, nekaltumas, jaunystė)	Dobilas, apynys (vyriška energija, laisvė, svaigulys)
Paukščiai / Gyvūnai	Gegutė, gulbė, antis, lakštingala	Sakalas, vanagas, erelis, bėras žirgas
Daiktai / Veiksmi	Vainikas, skarelė, drobelių audimas, verpimas	Žiedas, kalavijas, kepurė, balnas, medžioklė

Vanduo – perėjimo ir ribos ženklas

Vedybų ir gyvenimo virsmo simbolinis laukas

Kalbinimas prie vandens

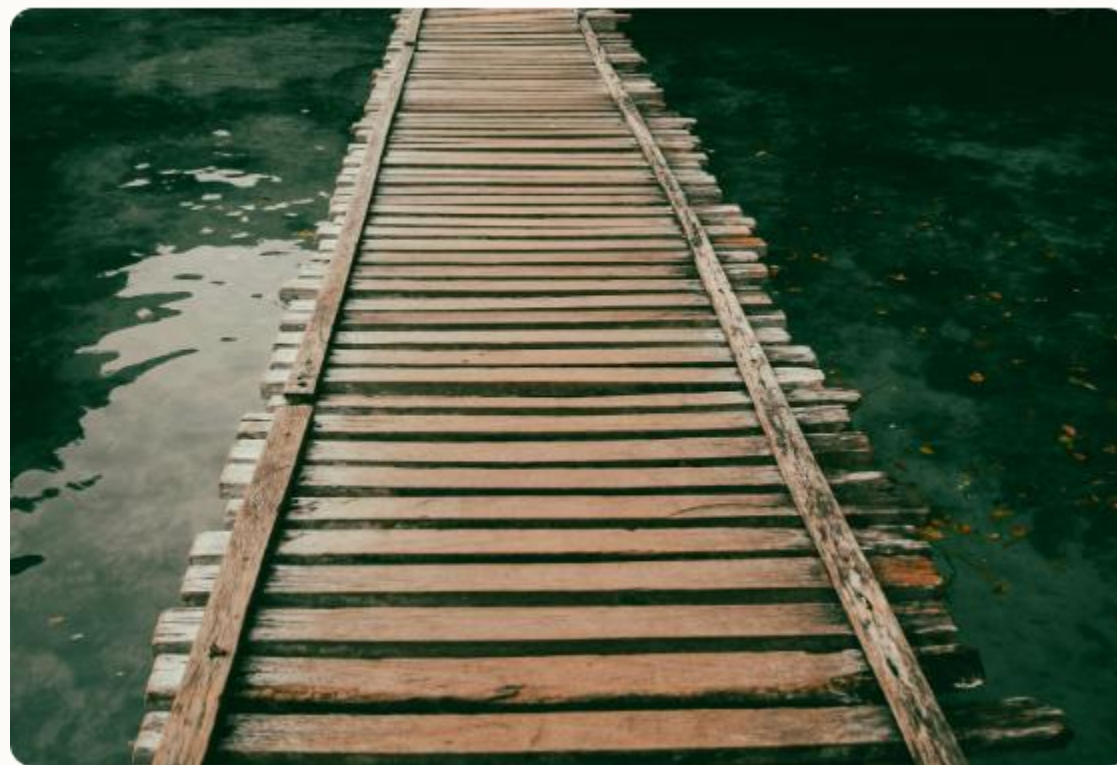
Mergelė kalbinama prie upės ar marių kranto. Vanduo žymi dviejų pasaulių ribą.

Laivelis ir tiltelis

Siūlymas keltis laiveliu ar eiti tilteliu – tai kvietimas peržengti mergystės ribą.

... Kirsdinsiu liepeį,
Dirbdinsiu laivelį,
Sodinsiu mergeį...

...Pats pušį kirtau
Pats laivą dariau,
Pats mergeį
Perpludžiau...

SIMBOLINĖS SITUACIJOS INTERPRETACIJA

Skendimas vestuvių dainose

Kodėl vestuvių dainoje žmogus „skęsta“?

*...Skęsta mergelė sraunioj upelėj,
Šaukia tėvelį: – Gelbėk, tėveli!
– Oi dukrele mano, jaunoji mano,
Gili upelė, gilu vandenėlis, negaliu išgelbėt.
(Analogiškai kreipiamasi į motulę, broį, seserį
– visi atsisako dėl gilaus vandens).
Šaukia bernelį: – Gelbėk, berneli!
Bernelis jojo, žirgelį ragino,
Savo mergelę iš vandens gelbėjo...*

*...Aš bėgau per tiltą, įmečiau vainiką,
Įmečiau vainiką į sraunią upelę.
Plaukia mano vainikas per sraunią upelę,
O aš pati verkiu, prie kranto stovėdama.
Atsiplaukia bernelis su šilkų tinklala,
Ir išgriebė vainiką iš sraunios upelės...*

VIRSMAS

Ne tiesioginė nelaimė, o būvio kaita

Tradicinėje simbolikoje skendimas reiškia perėjimą iš mergystės į moterystę. Tai ritualinis senojo statuso mirties ir naujo gyvenimo pradžia.

Vainikėlio nuskandinimas (Mergystės praradimas)

Dažniausiame siužete mergelė upėje plauna rūtas, skandina arba netyčia įmeta savo žalią vainikėlį, o bernelis jį išgriebia. Šis veiksmas simbolizuoja vedybinį virsmą.

5 žingsnių simbolio skaitymo metodika

Algoritmas dainos vaizdiniui analizuoti

1 ŽINGSNIS

Ką matau?

Medį, rūtą, žirgą, vandenį

2 ŽINGSNIS

Kas vyksta?

Auga, žydi, plaukia,
skęsta

3 ŽINGSNIS

Žmogaus būseną?

Jaunystė, piršlybos,
virsmas

4 ŽINGSNIS

Kiti vaizdai šalia?

Paraleliniai gamtos
reiškiniai

5 ŽINGSNIS

Visumos prasmė?

Simbolinė situacija ir
visuma

Simbolis – ne vieno žodžio atitikmuo

Tradicinės dainos simbolio nereikėtų žvelgti kaip į vieną žodį.
Simbolio prasmė atsiskleidžia per jo vietą dainos vaizde,
situacijoje ir tradicijos kontekste.

PASKAITOS PABAIGA

„Giedra diena, saulė teka, visa žemė
džiaugias...“!

Image Sources

https://images.vs-static.com/OV03rYcj6gYI-Vi0Oyo-i5U-7L8=/834x0:2166x1998/1900x0/Kernave_Archaeological_Site_Lithuania_8f90915497/Kernave_Archaeological_Site_Lithuania_8f90915497.jpg

Source: www.voguescandinavia.com

<https://selecttrees.com/wp-content/uploads/2025/02/The-Rock-Ranch-The-Rock-GA-Icon-After-Photo-1-1024x768.jpg>

Source: selecttrees.com

https://media.desenio.com/site_images/685c5aec8b7ca77dcb8aa743_585234929_16547-5.jpg?auto=compress%2Cformat&fit=max&w=3840

Source: desenio.com.au

<https://images.unsplash.com/photo-1763580556273-81c35790ff11?fm=jpg&q=60&w=3000&auto=format&fit=crop&ixlib=rb-4.1.0&ixid=M3wxMjA3fDB8MHxwaG90by1wYWdlfHx8fGVufDB8fHx8fA%3D%3D>

Source: unsplash.com